

ДАВНІЙ ГАЛИЧ У НОВІТНІХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ГАЛИЦЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ*

У статті автор пропонує стислу, але вичерпну археологічно-історичну картину розвитку міста Галича. Враховуючи надбання попередніх шкіл дослідників цього осередку, історик доповнює їх власним досвідом археологічних студій останніх тридцяти років, зокрема – палацових, оборонних комплексів, церков, найбагатших осередків матеріальної та духовної культури.

Ключові слова: Галич, Крилос, археологія, городище, літопис, Ростиславовичі, Романовичі, князі.

Археологія Галича налічує вже понад, як сторічний період вивчення (з 80-х років XIX ст.). Це були, зокрема, Антін Петрушевич, Теодор Земенський, Лев Лаврецький, Ісидор Шараневич, Олександр Чоловський (Aleksandr Golowski), Йосип Пеленський, Лев Чачковський, Ярослав Хмілевський, Ярослав Пастернак, Володимир Гончаров, Володимир Довженок, Павло Раппопорт, Михайло Каргер, Олег Іоаннісян, Вітольд Ауліх, Юрій Лукомський, Василь Петрик, Володимир Баран, Богдан Томенчук, Тарас Ткачук, Олег Мельничук. Наші новітні дослідження (1980, 1989, 1991–2013), що проводилися у складі Галицької слов'яно-руської археологічної експедиції Інституту археології Національної академії наук України та Івано-Франківського краєзнавчого музею (керівник слов'янського загону – В. Баран, керівник давньоруського загону – Б. Томенчук) і Галицької археологічної експедиції Прикарпатського національного університету імені Василя

* Фрагмент роботи публікувався раніше: Томенчук Б. П. Давній Галич в новітніх археологічних дослідженнях / Б. Томенчук // *Colloquia Russica* / [pod red. V. Nagirnego]. – Kraków : Uniwersytet Jagielloński, 2012. – Series I. – V. 2 : Principalities in lands of Galicia and Wolhynia in international relations in the 11th–14th centuries. Publication after 2nd International Conference, Ivano-Frankivsk, 20–22th October 2011. – S. 185–197.

Стефаника (керівник – Б. Томенчук), яка традиційно працювала спільно з національним запо-відником «Давній Галич» та Івано-Франківським краєзнавчим музеєм, дозволили суттєво доповнити археологію й історію давнього Галича¹.

Давній Галич – це великий поселенський комплекс (12х5х5х7 км), розміщений на правому березі Дністра, у контактній природно-кліматичній зоні давнього Великого Євразійського степу (район Покутсько-Буковинського Придністров'я) і пралісу («*silva peczingarum*» – Бойківське Прикарпаття) та лівобережного лісостепу (Подільсько-Галицьке Опілля) і Карпат. Природною межею між ними є Бистрицька улоговина (20х30 км між річками Бистрицею-Солотвинською і Вороною), яка в часи великих кліматичних змін (різкого і довгого похолодання чи потепління) перетворювалася на десятиліття, а інколи й сторіччя, на озеро («*Magos Lacus*» на мапах XVI ст.), або на болото («Гало»), з окремими островами (на одному з них у XVII ст. виник Станиславів).

Давній Галич розташовувався й на перетині декількох великих трансєвропейських і трансєвроазійських торгово-міграційних шляхів, які мали відгалуження на карпатські перевали (Вишківсько-Торунський, Татарівський, Німчицький та ін.) з виходом у долину Тиси та на Дунай. Зокрема, трансєвразійський шлях ішов з Азії через Північне Причорномор'я вздовж Дністра в Західну Європу. Трансєвропейський шлях проходив з Балтики до Дністра, а потім уздовж Бистрицької уловини (озера-болота) на карпатські перевали і далі вздовж Тиси до Дунаю в Центральну чи Південну Європу. В цьому контексті Галич справді відкривав «Дністерські ворота» в Європу та «Карпатські ворота» на Дунай. Згодом ці торгово-міграційні шляхи з'єднали Галич із сусідніми столицями, зокрема Києвом (500 км, 17 днів шляху), Константинополем (1050 км, 35 днів шляху), Естергомом (500 км, 17 днів шляху), Краковом (400 км, 13 днів шляху) (рис. 1).

Цілком можливо, що таке унікальне природне, торгово-міграційне, політичне і безперечно військово-стратегічне розташування давнього Галича вказує на вірогідність розміщення в цьому мікрорегіоні ще давніших протоміських центрів, а саме – Карродуна (за Птолемеєм, II ст. н. е.), Галтіса (за Йорданом, у кінці III ст. н. е.) та Новіетуна (за Йорданом, наприкінці V ст. н. е.). На це вказують й окремі вчені. Архе-

¹ Томенчук Б. Галич і мала Галицька земля XII–XIII ст. / Б. Томенчук (у друці).

ологічними дослідженнями на території і в околицях Галича виявлено близько десятка великих поселень, які відносяться до періоду існування цих давніх урбанонімів. Саме Крилоське городище — дитинець Галича має перші потужні укріплення, побудовані ще в часи раннього заліза (фракійський гальштадт, IX—VIII ст. до н. е.), як показали вперше наші розкопки. Городище розміщене на високому правому скелястому березі р. Лукви.

Новітні археологічні дослідження та аналіз писемних джерел створили основу для виділення трьох основних періодів історичного розвитку давнього Галича: долітописний, літописний та пізньосередньовічний.

1. Долітописний період

Історично й археологічно найменш вивчений. Все ж можна вважати, що залишками долітописного Галича як політичного і культового центру Великої (Білої) Хорватії (середина — друга половина X ст.) було велике (1200х600 м) Крилоське городище. В основі планувальної організації цього раннього, полісного типу Галича (чотири — п'ять окремих укріплених майданчиків) закладена складна внутрішня соціальна структура князівського центру, яка лише почала формуватися. Ми досліджували його фортифікацію і забудову. Зокрема, було виявлено, що на території другого (найвищого) майданчика городища стояла головна культова споруда поліса — літописна Галичина Могила — місце інтронізації великохорватських князів-жерців (рис. 2)*. В основі великого (26 м у діаметрі з дерев'яною крепідою) курганного насипу знайдено символічне поховання у човні з багатим інвентарем (позолочений круглий щит, скрамасакс, три бойові сокири, дві стріли тощо)².

Перед Галичиною Могилою розміщувалася, очевидно, вічева площа. У межі поліса входила й велика сільськогосподарська й торгово-ремісничка округа, яка мала свою зовнішню систему захисту.

* «Варязьке оформлення» Галичиної Могили (курган, човен з південною орієнтацією, круглий щит, скрамасакс) не виключає й варязького походження цього першого великохорватського князя, на чю честь її спорудили. Цікаво, що згідно з античною традицією (за Платоном) центральною спорудою «ідеального поліса» мала бути Могила Героя, а не храм. За готською (давньоскандинавською) етимологією Halls — воїн-герой (hallus — скеля, halo — болото).

² Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація / Б. Томенчук. — Івано-Франківськ : Видавець Я. Третяк, 2006. — С. 14–21.

Після русько-хорватської війни (992/993 р.) Галич втратив своє політичне значення, а великохорватські землі було приєднано до Волинської волості Києворуської держави. Протягом XI ст. у покинутому полісі стояв лише невеликий замок киево-волинських намісників (Штепанівське городище з курганним могильником).

2. Літописний період (XII—XIII ст.)

Історично й археологічно найбільше вивчений. Наприкінці XI ст. (1084) київський князь Всеволод Ярославович наділив синів Ростислава Володимировича південними землями Волинського князівства — Перемишльською, Звенигородською і Тереховлянською. На цей час тут, очевидно, посилювалися сепаратистські тенденції та зростає небезпека їх захоплення Угорщиною і Польщею. З іншого боку, це мало послабити сепаратизм самого волинського князя Ярополка (Петра) Ізяславовича («короля Русі») — політичного суперника київського князя. Проте дуже скоро Ростиславовичі самі розпочали активну державотворчу діяльність, яку, очевидно, підтримали галицьке (старе великохорватське) боярство та народ. Це призвело до понад сторічної боротьби за галицькі землі володарів Волині і Києва з угорськими королями й польськими князями.

На початку XII ст. з Тереховлянського князівства для Івана Васильковича було виділено (відновлено) Малу Галицьку землю (Галицько-Буковинське Прикарпаття) з центром у давньохорватському Галичі. Це була одна з найбільших (16 тис. км²) за територією та найбагатших за людськими і природними ресурсами земель. Княжий замок Івана Васильковича, очевидно, розташовувався на Дністрі (галицьке старостинське городище). Близько 17 років (1124—1141) звідси він управляв новоутвореним князівством. Біля замку і пристані на Дністрі почав уперше формуватися й торгово-ремісничий посад нового міста. Іван Василькович мешкав тут із дружиною Анною — донькою чернігівського князя Всеволода Ольговича, товаришував зі звенигородським князем Володимирком Володаревичем. Помер бездітним. Похований, очевидно, у своїй замковій двірській церкві. Пізніше тут, мабуть, був замок галицьких намісників угорських королів та резиденція Бели III, королевича Андрія (помер у Галичі 1233 р.), Андрія II та Коломана.

Після смерті Івана і Ростислава Васильковичів Галицька і Тереховлянська землі відійшли до Володимирка Володаревича, який на той

час уже був перемишльським князем (1128–1141). Отже, він об'єднав усі старі хорватські землі в одне князівство і зробив Галич його політичним центром. У своєму родовому замку (Спаське городище на Лімниці) він мешкав з дружиною Софією — донькою угорського короля Коломана Книжника, з якою мав трьох дітей (Ярослава, Марію-Анастасію і Євдокію). Тут могло відбутися й весілля його сина Ярослава з Ольгою (1149) — донькою суздальського князя Юрія Долгорукого, доньки Анастасії з краківським князем Болеславом Кучерявим (1151), а згодом його іншої доньки — з Мешком Старим. Тут певний час (при церкві Спаса) перебував і перший галицький єпископ Косма, поки на Крилоському городищі не розпочалося будівництво Успенського собору і кафедрального монастиря на Золотому Тоці. Саме за Володимирка Володаревича Крилоське городище сформувалося як дитинець міста з відповідною інфраструктурою (рис. 3–4). Унаслідок наших розкопок на Спаському городищі виявлено великий триповерховий дерев'яний палацовий комплекс завдовжки близько 30 м. У його основі було потужне кам'яне мощення, а фундаментом слугували заглиблені дерев'яні бруси. Між палацом і церквою досліджено переходи завдовжки 10 м і завширшки 4 м. Згідно з літописними повідомленнями (1153) саме ці переходи й були пов'язані зі смертю Володимирка Володаревича, якого й поховано, вочевидь, у Спаській церкві (рис. 5).

Після смерті батька Ярослав Володимиркович, очевидно, перейшов жити на Крилоське городище, де завершив будівництво Успенського собору. У структурі великого міського замку (7 га), в його західній частині виник окремий укріплений княжий двір (2 га). В його центральній частині ми дослідили велику (завдовжки 24,5 м, завширшки 15 м) дерев'яну чотиричленну багатопверхову (3) будівлю, яка стояла на стовпах (стілцях-опорах). Усього виявлено 37 стовпових ям з можливих 50-ти. Західна частина цього палацового комплексу мала житлово-господарське використання, а східна (з боку собору, 100 м від нього) — парадне (рис. 6). В останній знайдено багато керамічних плиток із рослинними і зооморфно-міфічними зображеннями від мозаїчної підлоги, очевидно, тронного залу Ярослава Володимирковича. Тут він мешкав з Ольгою Юріівною — донькою Юрія Долгорукого, тут народилися і його четверо дітей — Єфросинія, Ярославна, Володимир і Вишеслава. Перша вийшла заміж за сіверського князя Ігоря Святославовича (героя «Слова о полку Ігоревім»). Друга перебувала в заручинах з угорським королевичем Стефаном (1167), але вийшла заміж

за смоленського князя Мстислава Ростиславовича. Вишеслава вийшла заміж за Одона — сина польського князя Мешка Старого. Володимир Ярославович одружився з Болеславою — донькою чернігівського князя Святослава Всеволодовича. Згодом після її передчасної смерті він жив з «попадею», від якої народилося двоє дітей-бастардів — Василько і Володимир. Володимира Ярославовича більшість дослідників вважають автором «Слова» (зокрема, Степан Пушик).

У Галичі Ярослав Володимиркович згодом почав жити з «нешлюбною» Настею Чагрівною (половецького роду Чагровичів — «чагорова чадь», або чага — жінка-служниця у половців), яка, очевидно, була непересічною постаттю серед галицьких жінок. З нею він мав сина Олега, якого, на відміну від Володимира, вважав своїм прямим наступником. 1171 р. внаслідок боярської смути Настю, очевидно, було звинувачено у християнській ересі — несторіанстві, поширеному серед половецької знаті, і страчено через спалення на вогнищі. На той час у Європі це виглядало в дусі боротьби з відьмами, єресями, невірними. Тим більше, що широка християнізація галицьких земель розпочалася лише недавно — наприкінці XI — на початку XII ст., що змушувало перших галицьких єпископів вести боротьбу з будь-якими проявами старого язичництва і християнськими єресями. Отже, у цій боярській політичній смути проти князя, який підтримував союзницькі відносини з Києвом і Волинню, було використано релігійний фактор.

У західній околиці Галича (ліс Діброва) розміщується великий 12-курганний могильник. У 30-х рр. XX ст. Я. Пастернак тут розкопав декілька могил, які він помилково визнав за «давньоугорські». Зокрема, у двох підкурганних захороненнях тоді було виявлено погано збережені рештки поховань двох жінок. Поховальний обряд (західна орієнтація глибоких ям, наявність черепа коня) і багатий поховальний інвентар (золоті й срібні прикраси) вказують на половецьке походження цих жінок. Цілком імовірно, що одне з поховань належало Насті Чагрівні. Неподалік могил, у найвищій частині високого правого берега р. Лімниці (296 м), було збудовано й невелику вежоподібну кам'яну Кирилівську церкву (ур. Кирилівка), яку, очевидно, побудував Олег «Настасич» у пам'ять про свою матір. Церкву, можливо, названо на честь отця церкви святого Кирила (архієпископа Александрійського), який засудив убивство і спалення християнськими фанатиками Гіпатії (жінки-філософа, ві-

домої в усьому античному світі) за доби його понтифікату 415 р. Доля цих двох жінок дуже схожа, що не могло не залишитися в пам'яті сина і чоловіка. У цій Кирилівській церкві, очевидно, й було поховано згодом Олега після його отруєння, яке здійснили галицькі бояри (1187). Тоді ж у віці 50–55 років 1187 р. помер Ярослав Володимирович, якого поховали в Успенському соборі, що став усипальницею його роду. Тут було поховано згодом і Володимира Ярославовича, який недовго був галицьким князем (1187–1188, 1190–1198/1199). Саме зі смертю останнього закінчилася у Галичі династія Ростиславовичів. Лише на початку XIII ст. тут недовгий час правили Ігоревичі (онуки Ярослава Володимировича), яких було страчено в Галичі 1210/1211 р., а пізніше, очевидно, перепоховано в Успенському соборі*.

У 1215, 1219–1227 рр. княжий двір Ярослава Володимировича на Крилоському городищі став резиденцією Мстислава Мстиславовича, також його онука (батько – Мстислав Хоробрий, мати – Ярославна). Дружиною Мстислава Мстиславовича була Марія – донька половецького хана Котяна, яка народила йому трьох синів (Василія, Мстислава і Юрія) і трьох доньок (Анну, Марію-Олену і Ростиславу). Очевидно, в Галичі він видав Анну заміж за Данила Романовича (1223 р.), а Марію – за угорського королевича Андрія (1227). Останній, князюючи в Галичі (1227–1230, 1232–1233/1234), тут і помер.

Згодом 1235–1239 рр. замок Ярослава Володимировича став резиденцією чернігівського князя Михайла Всеволодовича і його сина Ростислава. Матір'ю останнього була Олена Романівна – зведена сестра Данила і Василька.

В окремі роки (1205–1206, 1211–1212, 1230–1232, 1233–1234) галицький княжий замок був резиденцією Данила Романовича, від 1253 р. – короля Русі.

* Слід згадати, що «шлюбною» дружиною Ярослава Володимировича була Ольга, чия мати доводилася донькою половецькому ханові Аєпі Осеневичу. Її дочка Єфросинія стала дружиною Ігоря Святославовича, який натомість був сином дочки половецького хана Аєпи Гірченевича Анни. Старший син Ігоря Святославовича Володимир (князь галицький, 1206–1208, 1210–1211) одружився з Настею Кончаківною. Його ж брати (Ігоревичі) Святослав, Роман та Мстислав були князями окремих галицьких земель, а деяких з них бояри стратили в Галичі. Доля ж їхніх дружин невідома.

До інфраструктури міського замку княжого Галича XII–XIII ст. входила й адміністративна частина, де ми виявили й дослідили (Ю. Лукомський, В. Петрик, В. Баран і Б. Томенчук) окремий палацовий комплекс. Він розміщувався біля підніжжя оборонного валу, на віддалі 45 м від Успенського собору (на південь від нього). Археологічні розкопки дали можливість виділити в побудові цього комплексу два будівельні горизонти (рис. 7). Перший відносився до середини XII ст. і являв собою подвійну структуру, яка складалася з двох великих будівель (західної і східної). Реконструйовані розміри першої 31–32x7–7,4, а другої – 31–32x4 м. Між ними лежав невеликий внутрішній двір з колонадою (завширшки 5 м). Східна будівля мала адміністративне використання, а західна – господарське. У останній нами виявлено велике підвальне приміщення, на підлозі якого знайдено 4 амфори. Після пожежі цей ранній палацовий комплекс було розібрано, і підвали засипано, а на знівельованій території споруджено новий палацовий комплекс, який вже розміщувався вздовж оборонного валу. Його довжина, очевидно, становила понад 30 м, а ширина – 12–12,5 м. Сама ж дерев'яна будівля мала поздовжнє внутрішнє членування.

Отже, на території Галицького міського замку розміщувалися як княжа, так і міська (державна) адміністративна частини зі своєю відповідною інфраструктурою. Крім того, у його центральній частині стояв Успенський собор з невеликим кладовищем. Крайня східна частина замку була призначена для військового гарнізону.

Поряд з міським замком розміщувався укріплений кафедральний монастир – резиденція галицьких єпископів з відповідною інфраструктурою (урочище Золотий Тік).

На південь від міського замку (за оборонним валом) лежала стара вічова площа зі старою Галичиною Могилою. Ця територія вже тепер вважалася «за містом», і саме тут, очевидно, функціонувала велика торгова площа міста.

Так загалом і виглядав дитинець столичного міста Галича, який розмістився на території старого великохорватського городища (Крилоського). Протягом багатьох років ми вивчали його укріплення³ та

³ Томенчук Б. Фортифікація давнього Галича / Б. Томенчук // Археологія і давня історія України. – К., 2010. – Вип. 1. – С. 335–344.

забудову і виявили численні житлові, господарські й ремісничі комплекси XII–XIII ст., які засвідчили найбільший розвиток міського життя цього столичного центру княжого Галича⁴.

Після смерті Володимира Ярославовича в 1198/1199 р. — останнього з династії Ростиславовичів у Галичі розпочалося володарювання династії волинських Мстиславовичів. Роман Мстиславович, зайнявши Галич (1198/1199–1205), перетворив його на свою столицю. На березі Дністра, неподалік княжого двору Володимирка Володаревича, було споруджено його великий (2 га) княжий двір (Пантелеймонівське городище, с. Шевченкове). У центральній частині замку зведено церкву Святого Пантелеймона, названу на честь діда — київського князя Ізяслава Мстиславовича (1096–1151), який носив хрестильне ім'я Пантелеймон. Храм мав стати місцем хрещення його дітей і родинною усипальницею в Галичі. Але Роман Мстиславович прожив тут недовго (1200–1205), хоча, ймовірно, саме в новозбудованому замку брав шлюб із донькою візантійського імператора Ісаака II Ангела Анною-Оленою. Певне, саме тут народилися його сини — Данило (1201) і Василько (1203). Від першої дружини ще раніше він мав двох доньок — Феодору й Олену. Сюди ж, мабуть, було привезено тіло вбитого під Завихостом у Польщі Романа Мстиславовича (1205), яке згодом перевезли до Володимира, коли Анну з дітьми вигнали з Галича бояри. Пізніше тут стояв княжий двір Данила Романовича, де він жив спершу з матір'ю-регентшею, а потім — з дружиною Анною — донькою Мстислава Мстиславовича і Марії — доньки половецького хана Котяна. Тут, можливо, народилися його сини (Іраклій, Лев, Роман і Мстислав) та доньки (Переяслава і Софія). Загалом це була постійна замська княжа резиденція всіх Романовичів за роки їхнього князювання чи перебування в Галичі.

Поблизу церкви Святого Пантелеймона, на схід від неї (30 м), ми виявили і дослідили залишки великого дерев'яного палацового комплексу, де й відбувалися всі вищезгадані події. Ця будівля мала два будівельні горизонти. Ранній, очевидно, відносився до часів Романа Мстиславовича, а пізніший — до часів Данила Романовича (рис. 8). Рештками першого є велика (15–16х5–6 м) дерев'яна споруда, від

⁴ Його ж. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006 рр. / Б. Томенчук. — Івано-Франківськ : Видавець І. Третяк, 2010. — С. 495–611.

якої збереглося близько 20 стовпових ям. Зі східного боку до неї примикала окрема господарська будівля (7x7 м) з печами. Пізніший палацовий комплекс являв собою вже велику, трапецієподібної форми споруду (26x12x38x12 м), стіни якої лежали на широкій кам'яній підоснові. Вона мала тричленну структуру. Основним було середнє приміщення (парадне), де виявлено рештки мозаїчної підлоги з керамічних плиток. Зі східного боку традиційно розташовувалася окрема господарська будівля (7x8 м), яка також складалася з чотирьох суміжних приміщень з печами.

Отже, новітні археологічні дослідження дозволили нам виявити в Галичі XII–XIII ст. зовсім несподівано окремі князівські двори, які були не лише містоутворювальними, але й важливими державотворчими центрами, де розв'язували складні політичні проблеми (рис. 9). Загалом княжі двори Галича жили своїм окремим активним життям – приватним і державним. Тут народжувалися княжі сини і дочки та відбувалися гучні весілля і сумні похорони, на які приїжджали численні володарі сусідніх держав і князівств. Тут працювала і князівська адміністрація та перебувала військова дружина. Але найперше це були резиденції князів, які звідси управляли Галичем і Галицькою землею⁵.

До структури княжого Галича XII–XIII ст. відносилися і численні церковні комплекси. Зокрема, відомо понад 20, хоча досліджено лише 14. Серед них як князівські й боярські, так і посадські. У більшості ж вони були монастирські. Ми досліджували близько восьми кладовищ. Крім православних церковних комплексів, у Галичі були і чотири латинські, які обслуговували угорські двори та окремих колоністів.

Важливою частиною літописного Галича був і торгово-ремісничий посад міста, який розміщувався вздовж р. Лукви до Дністра (на проміжку 5 км). Це найменш досліджена структура Галича. Все ж можна говорити, що його основу становили численні боярські двори. Галич став місцем концентрації більшої, якщо не всієї землі боярства. Така концентрація тут боярської олігархії (очевидно, насильно переселеної з регіонів) спричинила їхню надзвичайну політично-економічну могутність як у структурі Галича, так і всього Галицького князівства. Так, іс-

⁵ Томенчук Б. Чотири княжі двори літописного Галича. Підсумки археологічних досліджень палацових комплексів (1991–2012 рр.) / Б. Томенчук // Археологія і давня історія України. – К., 2013. – Вип. 2. – С. 165–177.

нували в літописному Галичі два центри, дві зони (на посаді зокрема): князівська і боярська, прийшла і місцева, які постійно протистояли одна одній як політично, так і економічно, й навіть релігійно.

У середині XIII ст. князівсько-боярське протистояння призвело до загальної кризи міста-столиці, а в середині XIV ст. до втрати державної незалежності.

3. Пізньосередньовічний період

Із втратою ролі столичного міста, яку перейняли Холм (1241), а згодом Львів (1260), старий Галич залишався релігійним центром як «церковне місто» з Успенським собором і єпископським осідком — кафедральним монастирем (ур. Золотий Тік). У 1338—1391 рр. біля Успенського собору існував осідок галицьких митрополитів. На місці адміністративного палацового комплексу XII—XIII ст. ми археологічно дослідили залишки кам'яних фундаментів палацу цих перших галицьких митрополитів (Ніфонт, Гавриїл, Теодор, Антон і Іван). У цей же час (1363—1414) на Пантелеймонівському городищі розмістився й осідок Галицької латинської митрополії (архієпископів Християна і Якова). Ми археологічно виявили біля південних стін церкви Святого Пантелеймона (тоді вже латинського соборного храму) кам'яні фундаменти митрополичого палацу.

У XV—XVI ст. тривав період тимчасового занепаду Галицького церковного центру, де перебували тільки галицькі митрополичі намісники, які виконували в основному лише господарські функції і залежали від польської адміністрації та львівського латинського архієпископа.

Наприкінці XVI — на початку XVII ст. у Галичі-Крилосі з'явився осідок «нез'єднаних» православних галицько-львівських єпископів. Відновилася потужна фортифікація (яку ми дослідили вперше), постали нова Успенська церква та кам'яний кафедральний монастир. Археологічно досліджено нові палацові й господарські комплекси та кладовище. Все ж наприкінці XVII — на початку XVIII ст. Галич-Крилос поступово знову втратив свою роль церковного центру.

1772 р. Галичина після Першого поділу Речі Посполитої відійшла до Австрії, а потім — до Австро-Угорської монархії Габсбургів. 1785 р. указом імператора Йосифа II було ліквідовано всі останні чернечі осідки на території старого Галича, і тоді ж закінчився третій і останній церковний період давнього Галича.

Bohdan Tomenchuk (Kolomyia – Ivano-Frankivsk, Ukraine).
**Ancient Halych in the latest investigations
of the Halych archaeological expedition**

In the article, the author offers concise but comprehensive archeological and historical description of the development of the medieval Halych. Considering the heritage of the previous researchers of this region, the historian elaborates them with the self-experience in archaeological studies of the last thirty years, in particular in the palace and fortification complexes, churches, places of the richest material and spiritual culture.

Key words: Halych, Krylos, archeology, settlement, chronicle, Rostyslavovychi, Romanovychi, Princes.

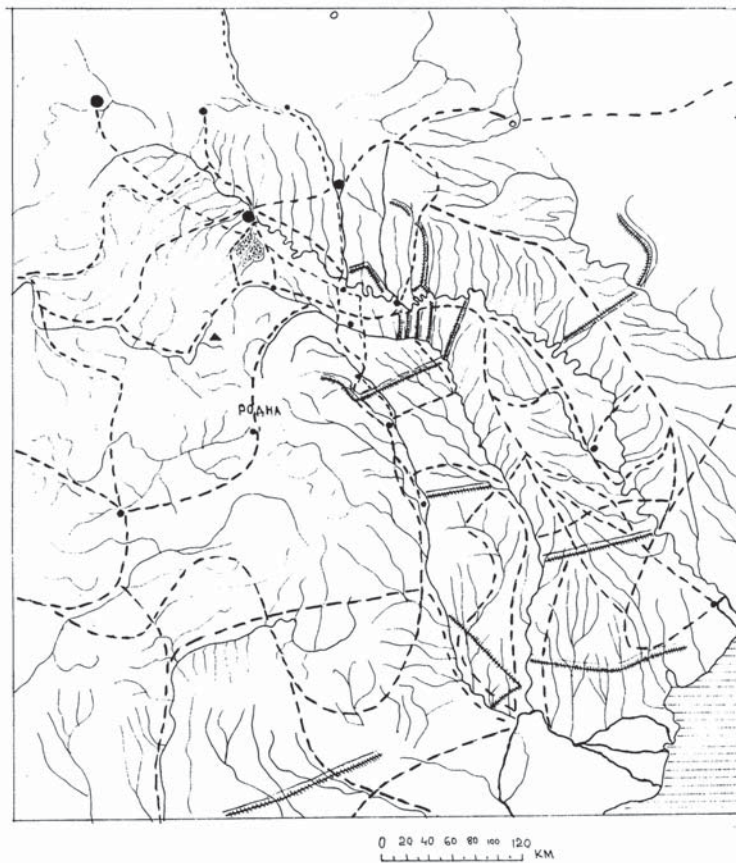

Рис. 1. Давній Галич у системі трансєвропейських шляхів

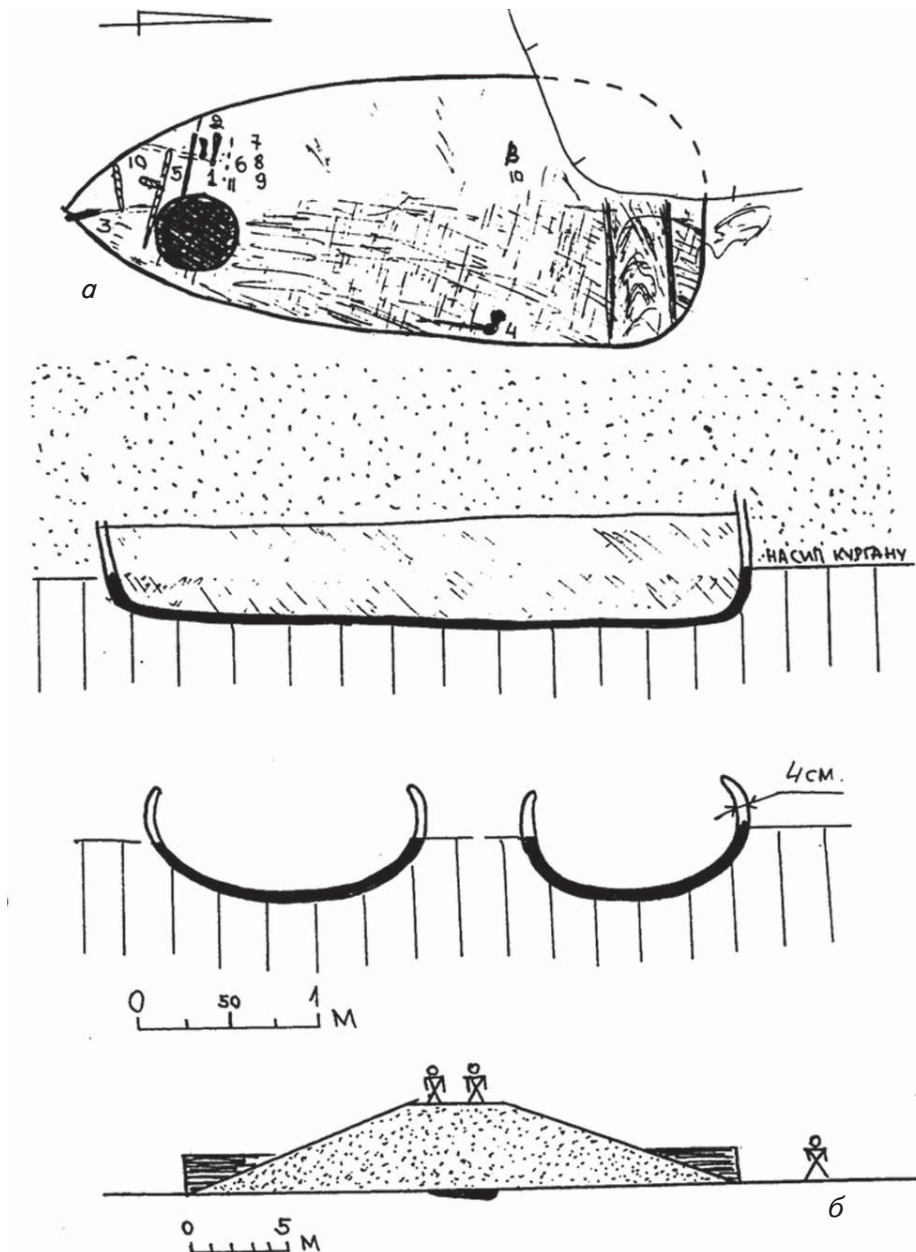

Рис. 2.1. Долітописний Галич. Галичина Могила
 а – дерев'яний човен, б – реконструкція кургану

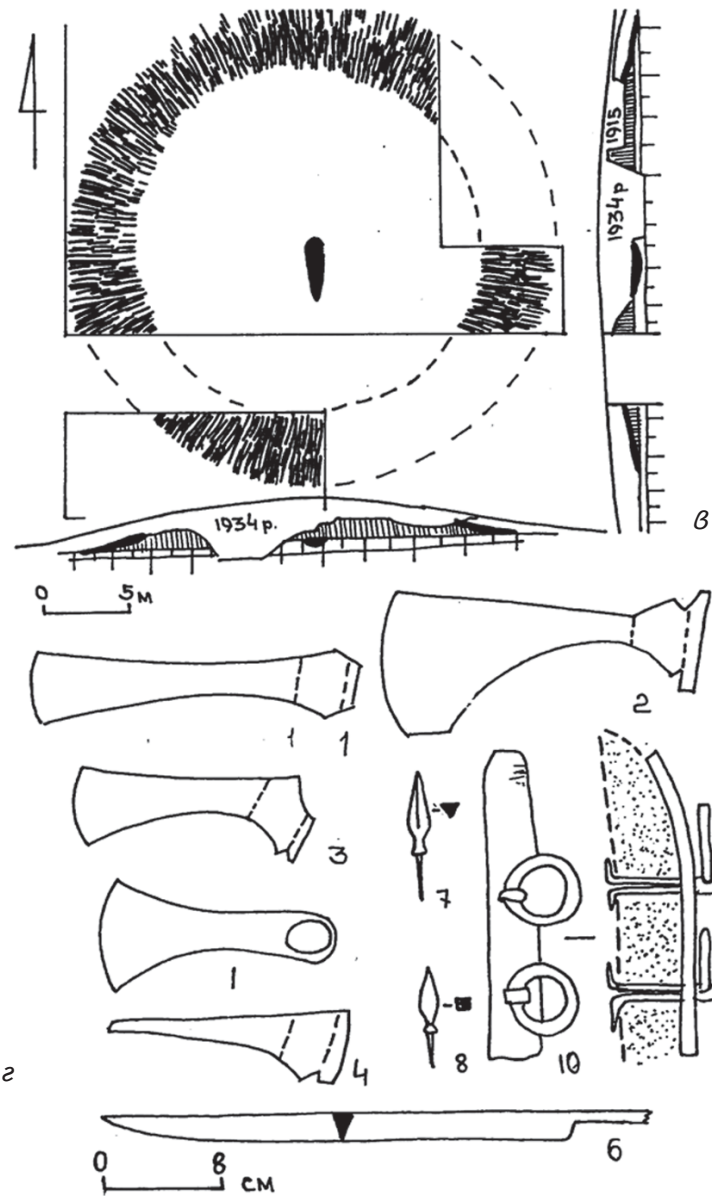

Рис. 2.2. Долітописний Галич. Галичина Могила
 1, 2, 3 – залізни бойові сокири; 4 – залізне тесло;
 6 – бойовий ніж-скрамасак; 7, 8 – наконечники стріл;
 10 – залізни кронштейн для стерна

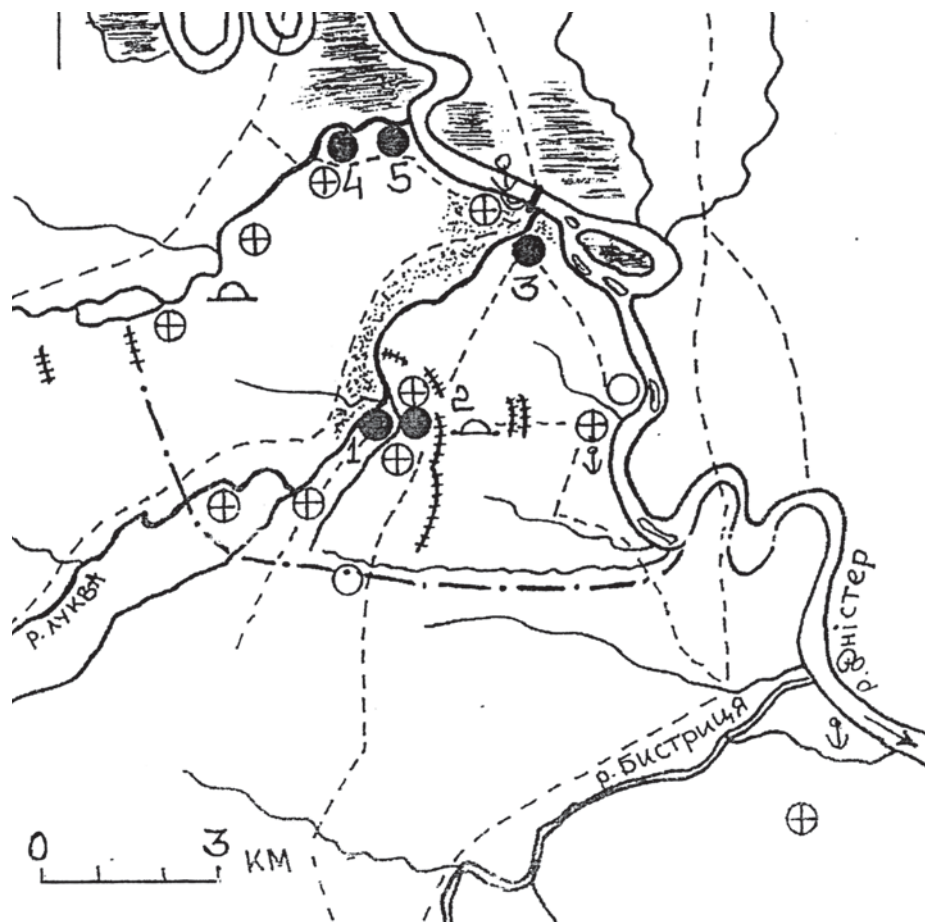

Рис. 3. Літописний Галич.

- 1 – Крилоське городище – дитинець міста;*
- 2 – Штепанівське городище – замок киеворуських намісників (посадників);*
- 3 – Галицьке городище – княжий двір Івана Васильковича;*
- 4 – Спаське городище; 5 – Пантелеймонівське городище*

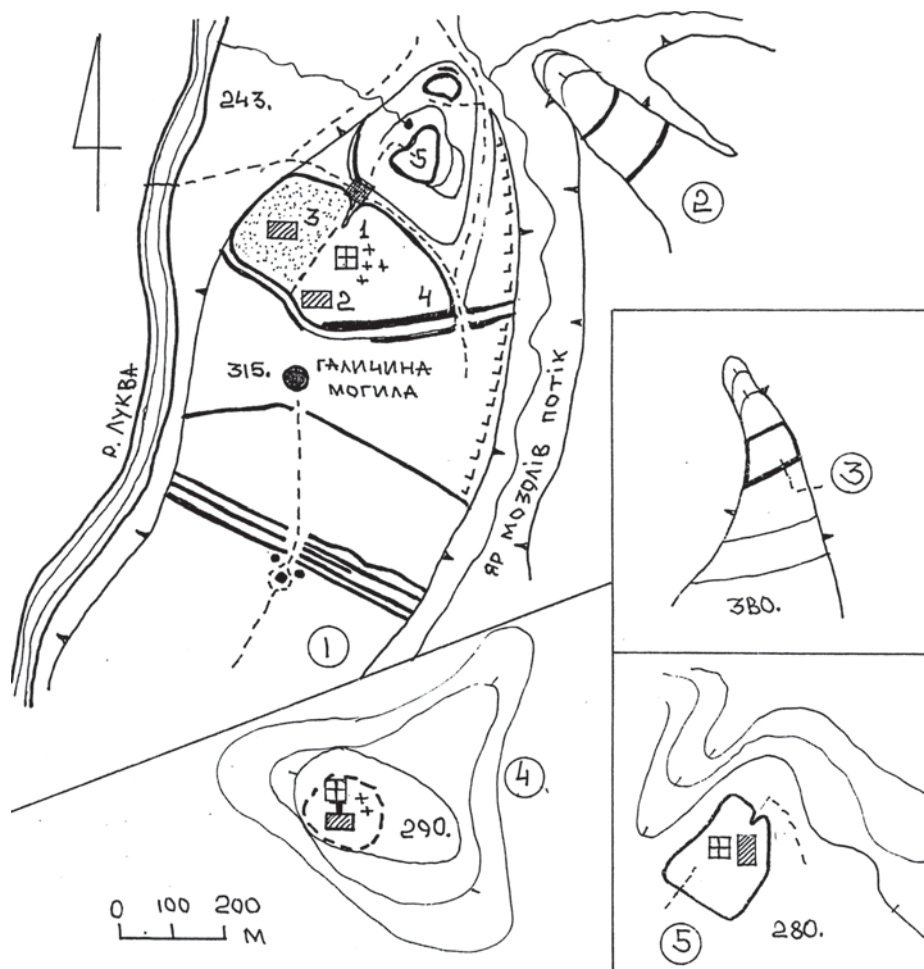

Рис. 4. Містотворчі центри княжого Галича
 1 – Крилоське городище: 1.1 – собор, 1.2 – південний палацовий комплекс,
 1.3 – західний палацовий комплекс, 1.4 – гарнізонна частина,
 1.5 – катедральний монастир-осідок єпископа («Золотий Тік»);
 2 – Штепанівське городище; 3 – Галицьке городище;
 4 – Спаське городище; 5 – Пантелеймонівське городище

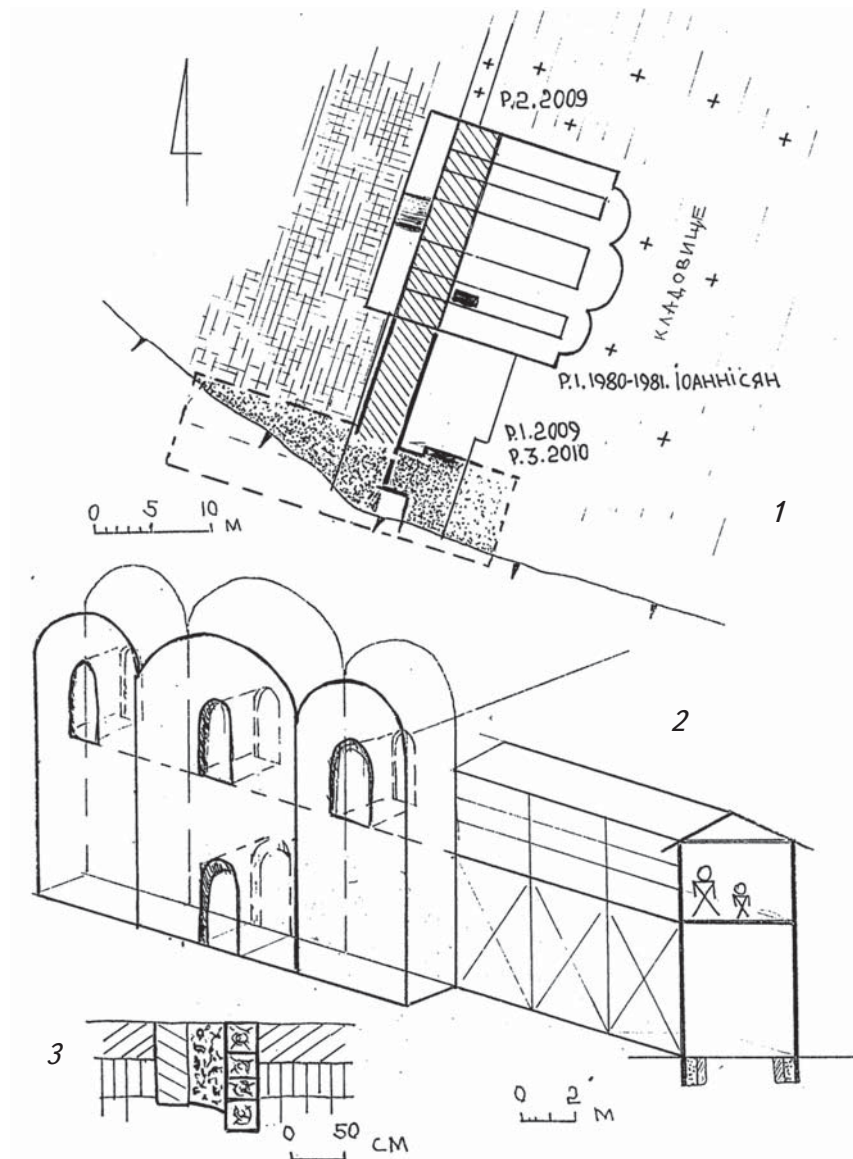

Рис. 5. Спаське городище – княжий двір Володимирка Володаревича. Палацовий комплекс.
 1 – план Спаської церкви і палацового комплексу;
 2 – літописні споруди; 3 – фундаменти переходів. Стратиграфія

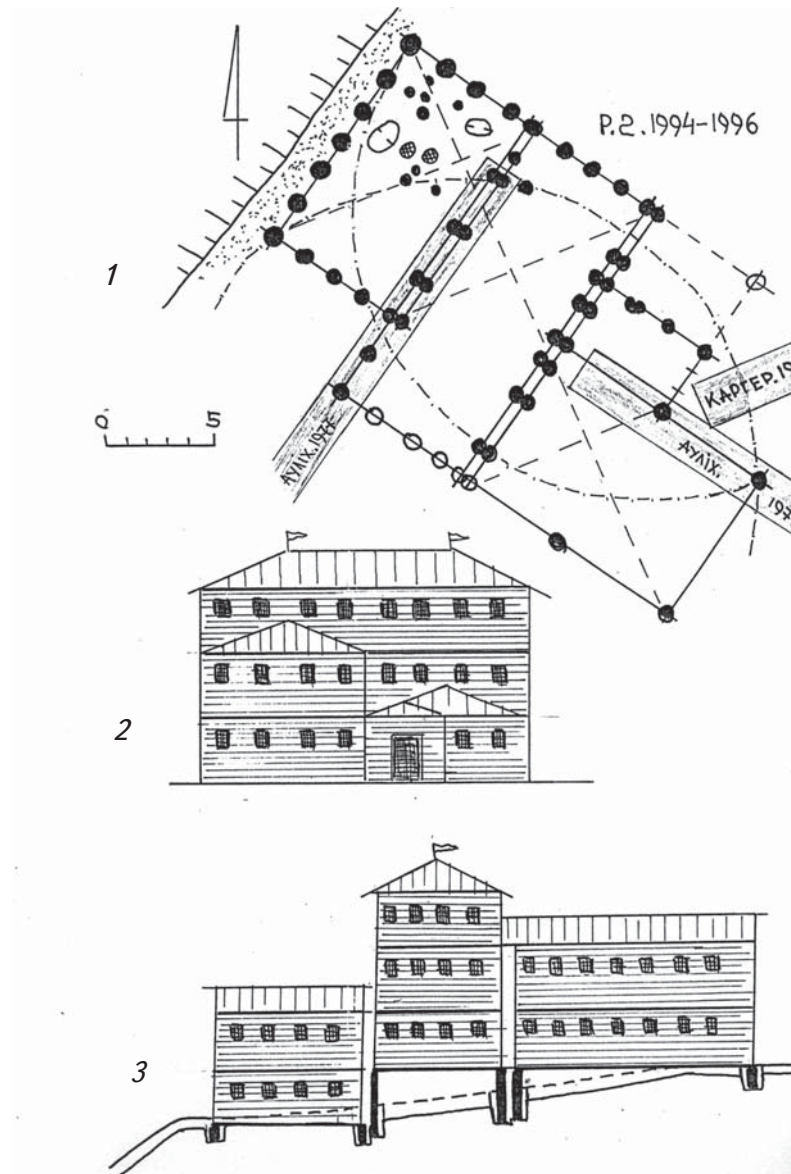

Рис. 6. Крилоське городище — дитинець княжого Галича.
 Княжий двір Ярослава Володимировича.
 Західний палацовий комплекс: 1 — план, 2 — реконструкція східної
 сторони — вхід, 3 — реконструкція південної сторони комплексу

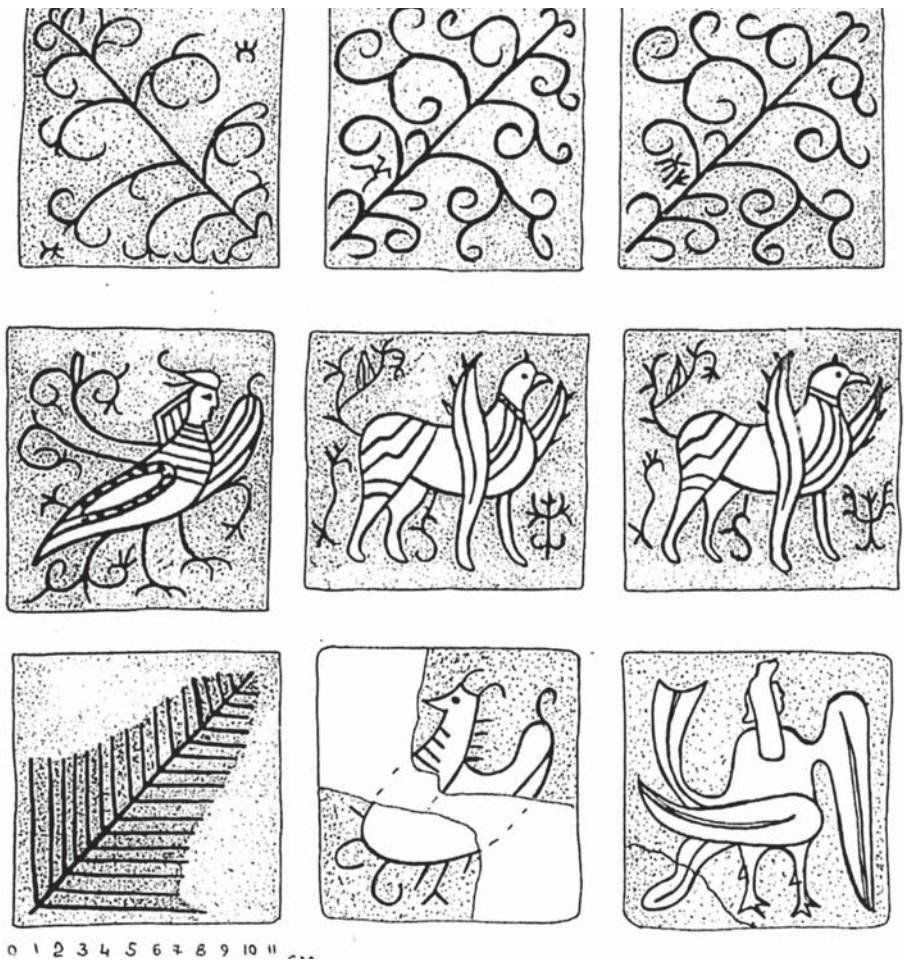

Рис. 6. Крилоське городище – княжий двір.
Західний палацовий комплекс. Підлога. Керамічні плитки

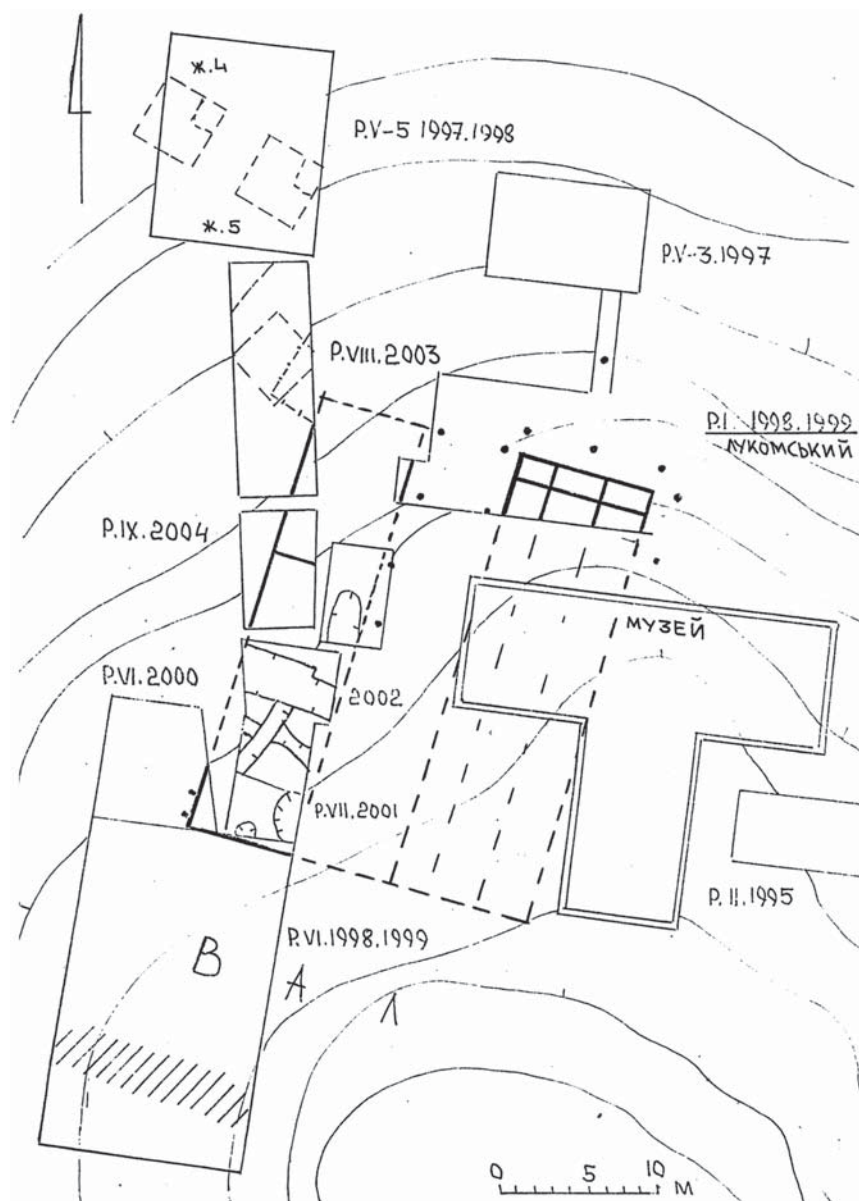

Рис. 7.1. Кривошеєве городище – дитинець княжого Галича.
 Адміністративний палацовий комплекс.
 Перший і другий будівельні періоди

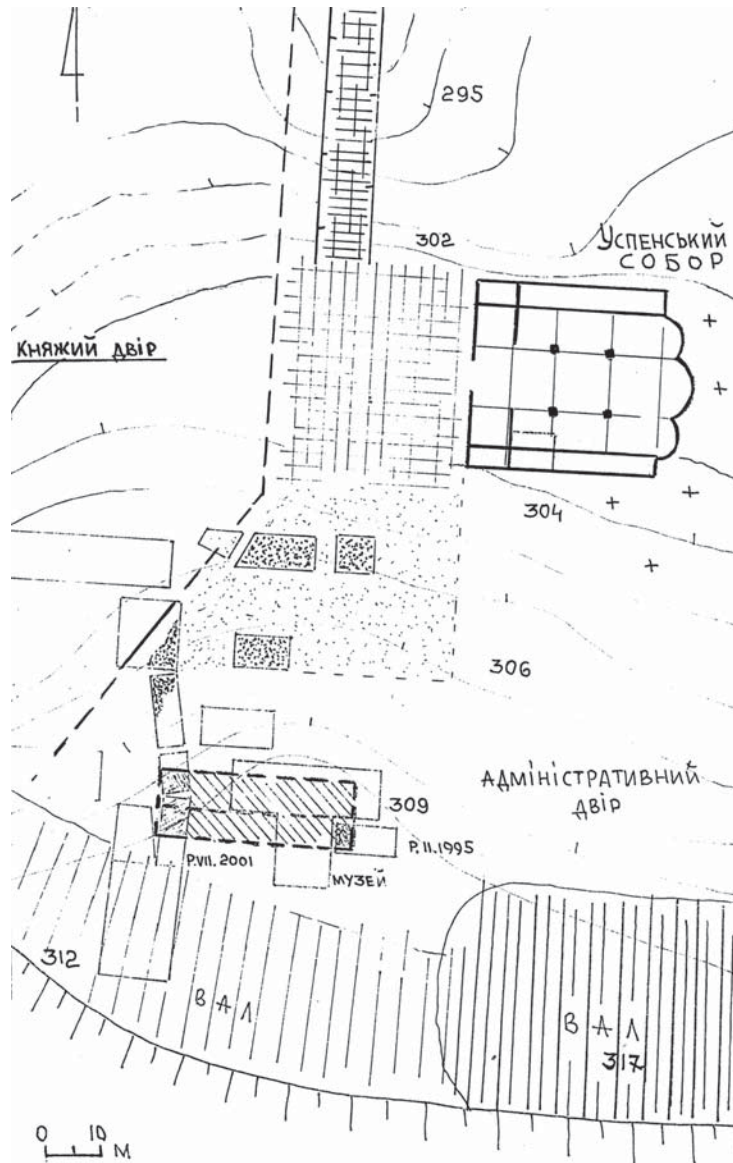

Рис. 7.2. Крилоське городище — дитинець княжого Галича.
 Адміністративний палацовий комплекс.
 Перший і другий будівельні періоди

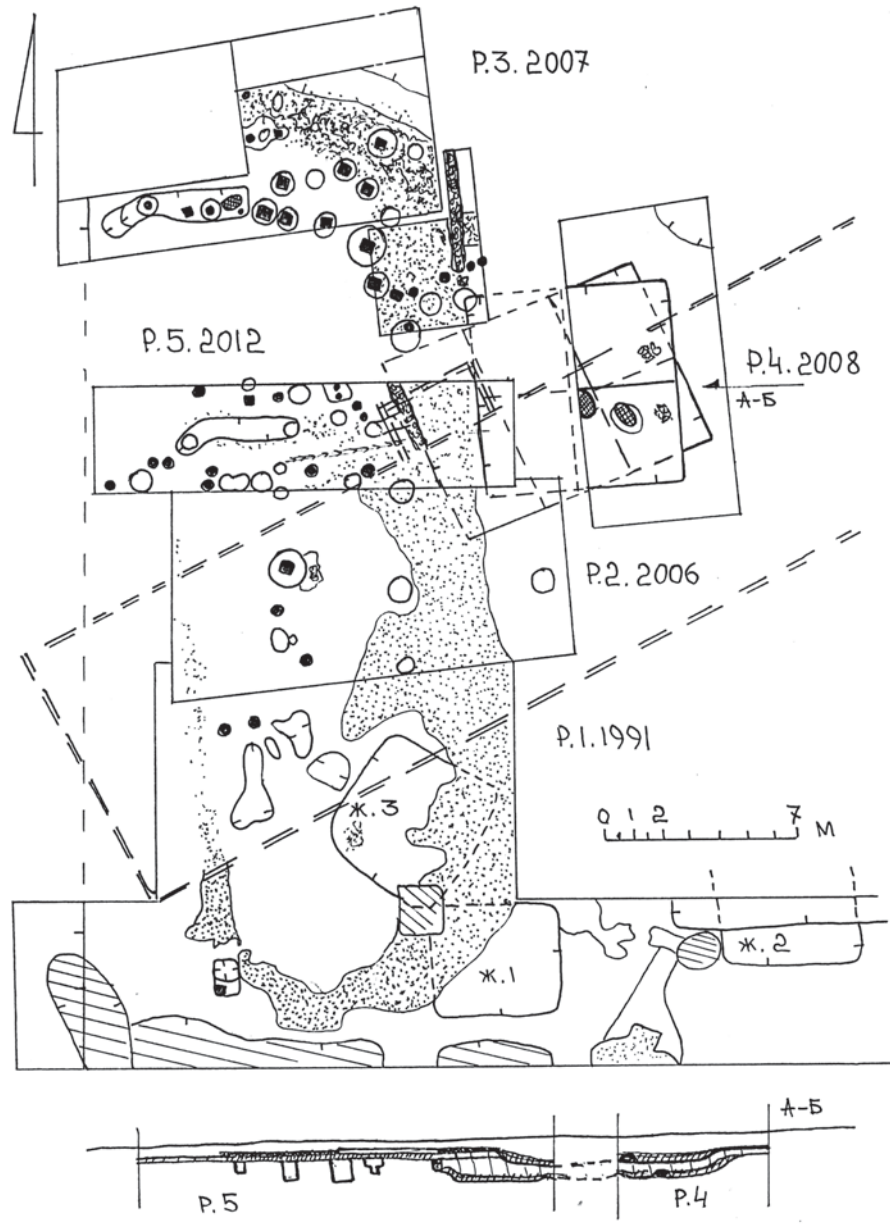

Рис. 8.1. Пантелеймонівське городище – княжий двір Романа Мстиславовича. Палацовий комплекс. Перший і другий будівельні періоди

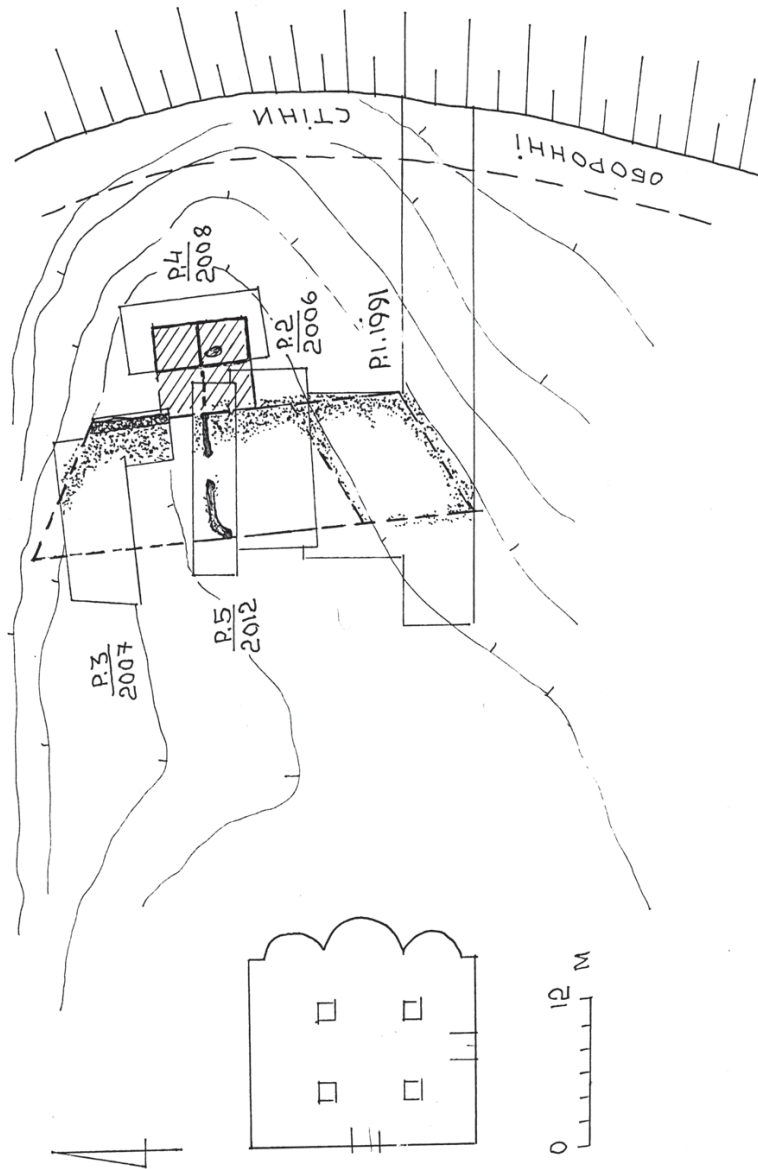
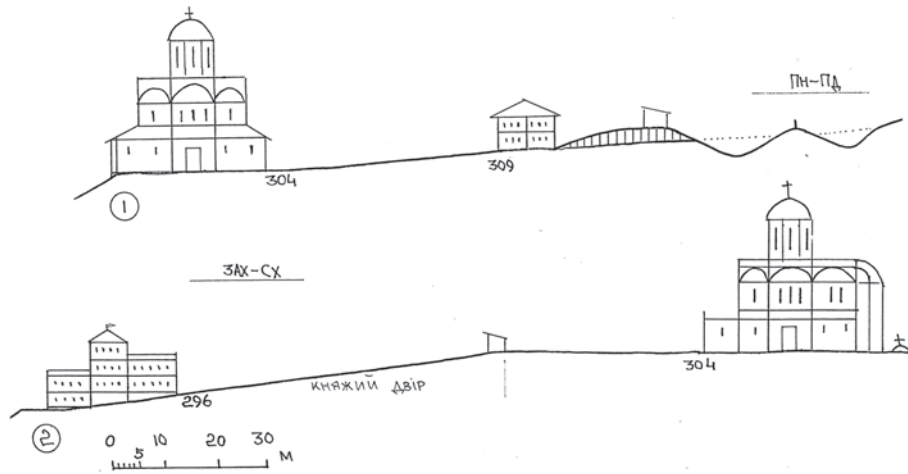
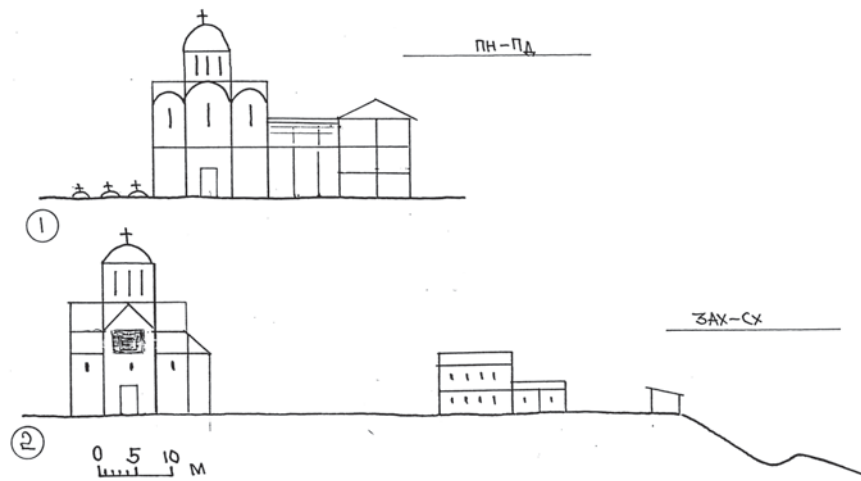

Рис. 8.2. Пантелеймонівське городище — княжий двір Романа Мстиславовича. Палацовий комплекс. Перший і другий будівельні періоди

*Рис. 9.1. Криволюбське городище:
1 – південний палацовий комплекс;
2 – західний палацовий комплекс*

*Рис. 9.2. Давній Галич:
1 – Спаське городище, палацовий комплекс;
2 – Пантелеймонівське городище, палацовий комплекс*